

## TARIKATI<sup>1</sup> BEKTASHI DHE REFLEKTIMI I TIJ NË VISET TONA

Tarikati bektashi u paraqit në shekullin e 13 në Anadulli, për gjatë periudhës Osmane për disa shekuj, është përhapë në shumë vise të botës. Ky tarikat ka luajtur rol të rëndësishëm në strukturën pasosmane të popujve ballkanikë. Ndikimi i tij në sferën e islamizimit, zhvillimit të arteve të ndryshme, e posaçërisht në mbajtjen e barazpeshës mes konfesioneve dhe etnikumeve të ndryshme ka qenë më se i dukshëm.

Fenomeni “*Bektashi*” dita ditës më tepër është duke u hulumtuar nga ana e shkenctarëve të profileve të ndryshme. Duke filluar prej viteve të para të shekullit të XIX kjo temë posaçërisht ua ka tërhequr vëmendjen hulumtuesve perëndimorë. Pjesa dërmuese e hulumtimeve të bëra rreth tarikatit Bektashi – si në Turqi, ashtu edhe jashtë- kanë karakter publicistik. Por, megjithatë në literaturën e shkruar në këtë lëmi, gjithsesi ka edhe shkrime të tilla, të cilat duke iu përmbajtur të gjitha normave shkencore, në mënyrë sistematike kanë prezentuar vazhden historike të bektashive, besimet dhe mënyrën e jetesës së tyre në mjedise të ndryshme.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Tarikat- rrugë, rend, vëllazëri në misticizmen Islame. Në tekstin e mëtutjeshëm do të përdoret në formën e saj origjinale “tarikat”.

<sup>2</sup> Literatura e botuar në Turqi rreth Tarikatit Bektashi, përveç asaj që ka karakter publicistik, është përplotë edhe me motive ideologjike që aspak nuk përputhen me esencën e tarikatit gjegjësisht. Për fat të keq, një afrim i tillë problemit, bënë që pa mos u thelluar në thelbin e problemit, të nxirren konkluzat joreale. Sa për ilustrim do të përmendi disa tituj të botuar në Turqi dhe jashtë Turqisë në lidhje me këtë çështje: Cemal Bardakçi, “Kızılbaşlık Nedir”, Istanbul 1945; Kemal Samancıgil, “Bektaşılık Tarihi”, Istanbul 1945; Rıza Çavdarlı, “Bektaşî Sirri Çözuldu”, Istanbul 1947; Hasan Basri Erk, “Tarih Boyunca Alevilik” Istanbul

Studimi<sup>3</sup> i cili prezentohet para jush, duke u bazuar në metodat e hulumtimit të Fraksioneve Islame si dhe të Sociologjisë Fetare, ka për qëllim prezentimin e besimeve, botëkuptimeve bektashiane si dhe reflektimin e tyre në viset tona. Gjithashtu edhe reflektimin e këtyre botëkuptimeve në praktikë, respektivisht në marrëdhëniet e bektashive me grupet tjera islame në rajon.

Në një numër i madh i punimeve rreth Tarikatit Bektashi kryesisht është ndalë në anën folklorike, gjegjësisht traditën, letërsinë, muzikën bektashiane. Por, një studim dhe afrim i tillë pa mos e vendosur këtë botëkuptim në binaret ku i takon dhe duke e ndarë ate prej burimit amë, tesavvufit (misticizmës) Islame gjithsesi do të jetë i mangët.

Para se të sqarojmë paraqitjen e Tarikatit Bektashi, themeluesin e tij dhe mësimet bektashiane, do të ndalemi në pika të shkurtëra rreth tri momenteve me rëndësi të madhe paraprake në këtë lëmi:

- Ngjarjet e para me karakter politik në Islam dhe shkaqet e paraqitjes së fraksioneve të ndryshme.

---

1954; M. Tevfik Oytan, "Bektaşiliğin İçyüzü", İstanbul 1970; Murat Sutoğlu, "Bektaşilik", İstanbul 1969; Atilla Ozkirimli, "Alevilik-Bektaşilik ve Edebiyatı", İstanbul 1985; Adil Gulvahaboğlu, "Hacı Bektaş Veli"; İsmet Zeki Eyyuboğlu, "Bütün Yonlerle Bektaşilik", İstanbul 1993; Rıza Zelyut, "Oz Kaynaklarına Gore Alevilik", İstanbul 1990 etj.

Megjithatë në mesin e botimeve ka edhe të tilla, që janë thelluar mirë dhe kanë nxjerrë konkluzë shkencore, si p.sh. Prof. Dr. Ethem Ruhi Figlali, *Türkiyede Alevilik Bektaşilik*"; Mehmet Eroz, *"Türkiyede Alevilik ve Bektaşilik*"; Fuad Köprülü, *"Turk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar"*; Abdülbaki Golpınarlı "Vilayet-Name"; Esat Coşan, "Makalat"; Ahmet Yaşar Ocak, "Kalenderiler" dhe "Babailer İsyani" etj. Posaçërisht duhet përmendur edhe Joseph Von Hammerin, *"Geschichte Des Osmanischen Reiches"*; John P. Brown, *"The Derviches or Oriental Spiritualism"*; F.W. Hasluck, "Christianity And Islam Under the Sultans"; John K. Birge "The Bektashi Order of Derviches etj. Edhe në gjuhën shqipe kemi disa tituj të botuar në lidhje me Tarikatin bektashi: Baba Rexhepi, *"Mistiçizma Islame dhe Bektashizma"*; Naim Frashëri, *"Fletore e Bektashinjët"*; A. Prishta, *"Bektashinjët e Shqipërisë"*; F.N.H., "Fletore e Bektashinjëvet" etj.

<sup>3</sup> "Makedonyada Bektashilik " është temë e magjistraturës e mbrojtur me 04.4.1998 në Universitetin "9. Eylul" të Izmirit në Turqi para këtij komisioni:

1. Prof. Dr. A v n i I l h a n-mentor
2. Prof. Dr. E t h e m R u h i F i ğ l a l i - kryetar i komisionit dhe
3. Doc. Dr. B u l e n t U n a l -anëtar.

- Zhvillimi i botëkuptimit mistik në Islam.
- Vendi i Tarikatit Bektashi në zinxhirin e tarikateve Islame.

## **NGJARJET E PARA ME KARAKTER POLITIK NË ISLAM DHE SHKAQET E PARAQITJES SË FRAKSIONEVE TË NDRYSHME**

Gjatë jetës së Muhammedit a.s., në mesin e muslimanëve nuk ka pasë asfarë mosmarrëveshjeje mes vete, pasi prezenca e Pejgamberit mundësonte afrimin e mendimeve të ndryshme drejtë burimit hyjnor ose mënjanimin e atyre, të cilët ishin në kundërshtim me të.

Muslimanët, kryesisht pas vdekjes së Pejgamberit a.s. filluan të ballafaqohen me disa probleme, për të cilat nuk mundën të gjejnë përnjëherë përgjigje, e cila do t'i kënaqte që të gjithë. Që në shekullin e parë pas Hixhretit, kur ende ishin gjallë një numër i madh i shokëve të afërm të Pejgamberit a.s., disa njerëz të cilët sadopak ishin ballafaquar me shkencën e kohës, apo vinin nga mjediset ku ishin prezente filozofi e ideologji të ndryshme jo identike me besimin Islam, filluan të plasojnë mendime të ndryshme në lëminë e besimit Islam.

Ky fenomen nuk paraqitej për herë të parë pas Muhammedit a.s. , por një dukuri e tillë ishte – dhe është prezente edhe në fetë tjera, “më të vjetra” se Islami. Me një situatë të tillë është ballafaquar Judaizmi, ku ithtarët e të njëjtit libër të shenjtë për shkaqe të mendimeve të ndryshme janë ndarë në disa grupe, si: Hasidijtë (Chasidim, Hasideans), Ferisijtë (Perushim), Sadukijtë (Sadukim) etj.<sup>4</sup>

Këtij fati, nuk i shpëtoi as Krishterimi. Pas vdekjes së shokëve të pandarë (Havarijjon) të Isait a.s. (Jezu Krishtit), ithtarët e tyre u ndanë në shumë fraksione, si p.sh.: Kishat Monofizite (Ermeniaze, Asiriaze, Etiopiane, Kopte), Kisha Katolike, Orthodoxe, më vonë Protestante etj.<sup>5</sup>

---

<sup>4</sup> F l u s s e r D a v i d, *The Spiritual History of the Dead Sea Sect*, translated into English by Carol Glucker, Tel Aviv 1989, F. 8.

<sup>5</sup> D a v i e s, H a r t o n, *The Christian Deviations*, Gr. Britain 1972, f. 85.

Një gjë e tillë ndodh edhe me muslimanët pas vdekjes së Pejgamberit a.s.. Ky realitet njerëzor shihet edhe nga hadithi i Pejgamberit a.s., ku ai potencon se Jahuditë janë ndarë në 71, Krishterët në 72, kurse muslimanët do të ndahen në 73 grupe.<sup>6</sup>

Në fillim, këto çështje ishin vetëm mendime individuale të plasuara nga individë të ndryshëm – posaçërisht në problematikën e Kader-it dhe Hilafet-it-, por më vonë këto mendime profilizohen dhe shndërrohen në shkolla të pavarura.

Mosmarrëveshjet të cilat paraqiten pas vdekjes së Pejgamberit a.s., e masovikisht pas katër halifëve të drejtë (Hulefai Rashidin), përgatitën terrenin për paraqitjen e dallimeve në pikpamje të ndryshme në mesin e muslimanëve. Kjo, si dhe përzjerja e muslimanëve – gjatë luftërave - me popujt e kulturave dhe ideologjive të ndryshme, bënë që muslimanët të hyjnë në diskutime kelamike (apologjetike) në mes vete. Në këtë mënyrë me ndikim të madh të inisiativave me prapavijë politike, paraqiten disa fraksione dhe sisteme kelamike.<sup>7</sup>

Faktorët që u bënë shkas për paraqitjen e mendimeve, e më vonë të fraksioneve të ndryshme, kryesisht mund të përmbliidhen në dy grupe:

- Faktori fetaro- shoqëror
- Faktori politik<sup>8</sup>

---

<sup>6</sup> Këtë hadith e hasim në shumë burime themelore të Hadith-it: *Ebu Davud, Sunnen, Kitabus-Sunne*, 1\4596; *Tirmidhi, Sunen, Kitabul Iman* 18\2640; *Nisaburi, El-Mustedrek*, Kitabul Ilm, had. No. 441.

<sup>7</sup> Në njëhën anë Ehli Sunneti i prezentuar nga Selefijtë, Maturidijtë dhe Esharijtë, në anën tjetër- në fillim të paraqitura me shpresa politike, por më vonë duke formuar sistemin e vet të ilmu-l-kelamit, bëhen kelamike. Shia dhe Harixhijtë, si dhe shumë drejtime, të cilat në mendime partikulare janë ndarë nga rruga e përbashkët, Xhebrijtë, Kaderijtë etj. Në të shumtën e rasteve, dallimet politike, fetare dhe shoqërore të drejtimeve të lartëpërmendura, kanë bërë që këto drejtime të mos durojnë të njëri tjetrin.

<sup>8</sup> Kjo ndarje në literaturën e lëndës gjegjëse, është bërë në mënyra të ndryshme. Më gjerë shih: Ethem Ruhi Figlali, *Çagimizda Itikadi Islam Mezhepleri*, Ist. 1993, f. 15-53; *Turkiyede Alevilik Bektaşilik*, Ankara 1991, f. 19-69; Ahmet Turan, *Islam Mezhepleri Tarihi*, Samsun 1993, f. 14-30; Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelami Problemlere Eikenleri*, Ist. 1992, f. 14; Henri

## Faktori Fetaro-Shoqëror

Pejgamberi a.s. në moshën katërdhjetë vjeçare, në vitin 610 për së pari herë në shpellën Hira, në rrethinën e Mekkës, e pranoi shpalljen.<sup>9</sup> Kjo shpallje e cila filloi me ajetet e para të sures “*Alek*” brenda 23 viteve u plotësua dhe me përfundimin e saj mori fund shpallja prej anës së Allahut xh.sh. dedikuar njeriut.

Në momentet kur Pejgamberi a.s. filloi të pranojë shpalljen, gjegjësisht kur filluan të lindin principet islame në Gadishulin Arabik, nuk ekzistonte një shtet autoritet politik mbi tërë gadishullin. Një numër i madh i popullatës udhëhiqej sipas traditave fisnore. Religjioni i tyre ishte idhujtaria me mjaftë elemente të huazuara prej kulturës fetare Mesopotameze, Siriane, Greke dhe Egjiptase.

Pjesa dërmuese e popullatës merrej me blegtori-deve, kuaj, dhen, kurse një pjesë e elitës merrej me tregti. Udhëtimet tregtare të arabëve të vjetër në viset e ndryshme të botës me kulturë të vjetër kanë bërë ndikime të dukshme në individët e shoqërisë së atëhershme arabe. Prej kulturave Lindore kanë huazuar në veçanti astrologjinë dhe magjinë, kurse prej të parëve të vet kanë trashëguar një traditë fascinante poetike.

Në periudhën e lindjes së principeve islame, në Hixhaz banonin edhe fise hebreje dhe krishtere<sup>10</sup>. Një numër i konsiderueshëm i ajeteve kuranore ka zbritë pas pyetjeve të parashtruara nga ana e tyre.

Individët të cilët i takonin ose jetonin në rrethana të tilla shoqëroro-fetare edhe pas pranimit të Islamit, gjithsesi me vete do

---

Laoust, *Raskoli u Islamu*, Zagreb, s.a. f. 13-63; Fazlur-Rahman, *Duh Islama*, përkth. Andrija Grosbenger, Beograd 1983, f. 127-147; W. Montgomery Wat, *The formative Period of Islamic Thought*, përkth. Në turq. E.R. Figlali, f. 11-42.

<sup>9</sup> Definicioni më sakt i shpalljes do të ishte: Komunikimi i Allahut xh.sh. në mënyrë të caktuar me njerëz të zgjedhur.

<sup>10</sup> Për këtë flet edhe Kurani famëlartë në shumë ajete: “Atyre që u kemi dhënë librin, e njohin (Muhammedin) ashtu si I njohin fëmijët e tyre. E nuk do të besojnë ata që e kanë shkatërruar veten” (Enam 20).

“Na e dimë që ata thonë: Atë e mëson një njeri! Gjuha e tij që po ia mveshin- se po e mëson atë- është gjuhë e të huajve (të cilën nuk e dijnë arabët) kurse ky Kurani është në gjuhën e qartë arabe” (Nahl 103).

të bartnin elemente prej kulturës së tyre të vjetër, posaçërisht me zgjerimin e shtetit Islam, në djepin e këtyre botëkuptimeve dhe me hyrjen e banorëve të tyre në Islam, kjo trashëgimi e vjetër është bërë evidente. Muslimani i ri problemeve të cilave nuk kishte mund të ju gjejë përgjigje në fenë e vjetër, do të orvatej t'i zgjidhë në fenë e re.<sup>11</sup>

Përveç faktorëve shoqërorë dhe fetarë te popullata para shpalljes së fesë Islame, rol të rëndësishëm do të luajë edhe elasticiteti dhe dinamizmi i fesë Islame. Thellimi i tepërt i muslimanëve në problemet sekondare (furuat), fanatizmi dhe këmbëngulja e tepërt në mendimet individuale dhe botëkuptimet parciais, nuk ishte element i fesë së shpallur me anë të Muhammedit a.s..

Imam Gazaliu<sup>12</sup> shumë bukur i cek tri themelet kryesore sipas të cilave do të përcaktohej kush është musliman e kush jo. Ai thotë: “Që të thuhet për një individ ose grup se është ose nuk është brenda kornizave Islame, duhet të shikohet relacioni i tyre me tri bazat e fesë Islame, edhe atë:

a) *Tevhidi*, njënia- besimi në qenësinë, njëninë dhe cilësitë e Allahut xh.sh.

b) *Nubuvveti* – besimi në atë se Allahu xh.sh. që prej fillimit të jetës në këtë botë ka dërguar pejgamberë, i fundit prej tyre është Muhammedi a.s. Pejgamberët, shpalljet hyjnore të pranuar nëpërmjet të Xhibrilit ose në mënyrë direkte ia kanë transmetuar njerëzve.

c) *Mead* - Besimi në ahiretin, respektivisht në jetën e pas kësaj bote, ku njeriu do të ballafaqohet me pasojat e veprave të tijatë mira ose të këqia- të bëra në këtë botë.

---

<sup>11</sup> Problemi i ardhjes së Mesih-ut shpëtimtar, te Krishterët, Ahrimazda- burim i të mirës- dhe Ahrimani- burim i të keqes-, nga një iranian gjithsesi do të identifikohet me Allahun dhe shejtanin. Këto dhe problemet e ngjajshme filluan me të madhe të paraqiten në botën Islame kah gjysma e dytë e shekullit të parë hixhriji.

<sup>12</sup> I m a m G a z a l i, *Fejz dalu't-Tefrika Bejne 'l-Islam ve 'z-Zendeka*, Kairo 1325\1907, f. 15

Këto tri themele janë rrënjët e Besimit Islam të shpallur me Kur'anin Famëlartë. Personi ose grupi, i cili haptazi mohon këto tri principe ose njëren prej tyre nuk është musliman.

Ndërsa, kuptimi dhe komentimi i ndryshëm, ndarja jo identike e cilësive të Allahut xh.sh.; a janë ata një me Dhat-in (Qenësinë) e Allahut xh.sh. ose jo; kuptimi i ndryshëm i veprave të njeriut, janë ato të krijuara ose jo; kuptimi i Israsë dhe Miraxhit; esenca e shefatit, mizanit, xhennetit, xhehennemit etj. janë probleme që nuk kanë të bëjnë me rrënjët e besimit Islam. Besimi në to është i domosdoshëm, por përcëptimi dhe komentimi i ndryshëm i tyre nuk nxjerr prej besimit.

Njëri prej faktorëve të cilët ndikuan në përçarjen ideore të muslimanëve nga aspekti i kontaktit të tyre me Kur'anin është edhe qasja parciale e dijetarëve drejtë fjalës hyjnore. Kur'ani është një tërësi, ku çdo ajet e plotëson tjetrin . Nxjerrja e ajeteve të posaçme prej kontekstit të Kur'anit sjell rezultate jokuranore.

Mosnjohja decide e gjeneratave të mëvonshme të problemeve dhe ngjarjeve është shkas për zbritjen e ajeteve kuranore. Ekzistimi i ajeteve muteshabih<sup>13</sup> në Kur'an, gjithashtu bëjnë pjesë në faktorët e paraqitjes së botëkuptimeve të ndryshme në popullatën muslimane. Kur themi ajetetet muteshabih, kemi për qëllim atë se të gjitha fraksionet e paraqitura, idetë e tyre i kanë bazuar në këto ajete kuranore dhe këto ajete i kanë komentuar sipas koncepcioneve të veta.

---

<sup>13</sup> Er-R a g i b e l-l s f a h a n i (1502\1108) thotë që ajetetet muteshabih mund të klasifikohen në tri grupe:

1. Ajete muteshabih që i di vetëm Allahu xh.sh., si p.sh. çasti i Kijametit.
2. Ajete muteshabih të cilat me analizë të thellë mund t'i kuptojë edhe njeriu, si p.sh. fjalët e panjohura kuranore.
3. Ajete muteshabih të cilat mund ti dijnë vetëm dijetarët e thellë ( er-Rasihune fi'l-ilm) si p.sh. Ibni Abbasi r.a. për të cilin Pejgamberi a.s. ka thënë, "O Zot, bëre të aftë në çështjet fetare dhe mësoja te'vilin ( komentin e Kur'anit).

## Faktori Politik

Njëri prej faktorëve kryesorë në paraqitjen e fraksioneve të ndryshme në mesin e popullatës muslimane, padyshim është faktori politik. Dëshira e flaktë e njerëzve për udhëheqje në rrethana të caktuara historike pa vetëdije i ka nxitë njerëzit që të keqpërdorin idealet e larta për interesin e tyre personal, fisnor ose më gjerë.

**Çështja e Vasijjetit (Testamentit)**-Çështja e parë politike e cila paraqitet në bashksinë e muslimanëve pas Muhammedit a.s. është çështja e vasijjetit. Në momentet kur Muhammedi a.s. ishte i sëmurë në shtrat, sipas një hadithi që transmetohet prej Ibni Abbasit, ai iu drejtua shokëve të pranishëm me këto fjalë: Më jepni mua një laps dhe një copë letër, t`jua shkruaj një testament që të mos devijoni pas meje.<sup>14</sup>

Ky hadith dhe disa transmetime tjera nga Ibni Abbasi<sup>15</sup>, më vonë janë bërë shkas për mosmarrëveshje të shumta mes Ehl-I Sunnetit, Shia-së dhe fraksioneve tjera. Ehl-I Sunneti në këtë çështje i përmbahet mendimit të Omerit r.a., i cili thotë që pas zbritjes së ajetit “Sot e plotësova fenë tuaj”<sup>16</sup> Kur`ani është plotësuar dhe nuk ka nevojë më për asgjë tjetër, kurse Shia thotë që sikur Muhammedit a.s. t`i mundësohej, që të shkruajë këtë testament pas vetes do të emëronte Hazreti Aliun për halif. Pa mos u thelluar në detajet e problemit, një gjë është më se e qartë, se kjo ngjarje dukshëm ka ndikuar në paraqitjen e mosmarrëveshjeve mes fraksioneve të ndryshme gjatë historisë. Por, sipas mendimit tim problemi kryesor është në atë se një numër i madh i komenteve është bërë duke mos u thelluar në praktikën, fenomenet psikologjike, rrethanat shoqëro-politike të kohës së ngjarjes. Koha kur janë shkruar këto çështje është periudha e abasidëve, pothuajse një shekull pasi që kanë ndodhë. Prandaj, nga qasja e cekët në këto çështje kanë lindë

---

<sup>14</sup> B u h a r i, *Sahih*, 7\9; M u s l i m, *Sahih*, 3\125; T a b e r i, *Tarih*, (Leiden 1879-81) 1\1806; Ibn Ebi'l-Hadid, *Sherhu Nehxi'l- Belaga*, Bejrut 1938, 2\863.

<sup>15</sup> Më gjerë shih: Buhari 1\37; Ibnu'l-Esir, 2\320; Ibni Sad, *Tabakat*, 2\242; Taberi, 1\1806.

<sup>16</sup> Maide 4.

vetëm polemika të panevojshme. Momenti të cilin duhet ta kemi parasysh është se edhe individët e shoqërisë së Pejgamberit a.s. duhet të konsiderohen njerëz, e asgjë më tepër, të cilët kanë pas mundësi të mendojnë kështu ose ashtu, të gabojnë ose të jenë në të drejtë.

**Çështja e Hilafetit (Udhëheqjes).**- Mosmarrëveshja e parë e cila u paraqit pas vdekjes së Muhammedit a.s.<sup>17</sup> ishte çështja e udhëheqjes së shtetit Islam. I dërguari i Zotit kaloi në ahiret pa emërtuar askënd, i cili pas tij do të udhëhiqte shtetin dhe muslimanët.

Menjëherë pas vdekjes së Pejgamberit a.s., derisa të afërmit e tij në krye me Hazreti Aliun ishin të zënë me përgatitjen e xhenazes së Pejgamberit, Ensarët tubohen në vendin e quajtur Thekife Beni Saide dhe vendosin që në vend të Muhammedit a.s. të kalojë Sa'd ibn Ubadeja. Sa'di mbajti një fjalim të shkurtër, ku përmendi meritat e medinasve dhe u tha që udhëheqësia ishte e drejta vetëm e vendasve të Medines.

Umeri r.a. dhe Ebu Bekri r.a. në momentin kur dëgjojnë për këtë tubim, nisen drejtë Thekifes. Ebu Bekri, me të arritur mban një fjalim, në të cilin potencon vleftën e muhaxhirëve mekas, vjetërsinë e tyre në Islam, afërsinë e tyre me Pejgamberin a.s. dhe thotë që kryetari i shtetit do të jetë prej mekasve kurse ministrat do të jenë prej medinasve. Edhe pse Hubbab ibn Mundhiri thotë, që të caktohen dy kryetarë, mendimi i tij nuk pranohet, kurse Umeri r.a. ia tërheq vëmendjen auditorit se fiset arabe në Gadishullin Arabik assesi nuk do të pranonin udhëheqjen e dikujt tjetër, përveç Kurejshëve. Ky përfundim i Umerit r.a. është një analizë fascinante e botëkuptimit arab të asaj kohe dhe nën ndikimin e këtyre fjalëve Beshir ibn Sa'di ngritet dhe zgjatë dorën që të pranojë udhëheqësinë e njërës prej mekasve. Atëherë duke marrë parasysh meritat e Ebu Bekrit r.a. ia shtrijnë dorën atij dhe të gjithë të pranishmit me rend e pranojnë Ebu Bekrin për halif.<sup>18</sup>

<sup>17</sup> Pejgamberi a.s. sipas shumicës së dijetarëve ndërroi jetë më 12 Rebiul Evvel të vitit 11 hixhrij.

<sup>18</sup> Në këtë çështje është një moment, i cili na e tërheq vëmendjen. Pse medinasit aq shpejtë kthyen dhe pranuan halifatin e Ebu Bekrit? Dihet qartë se para ardhjes

Derisa kjo çështje diskutohej në Thekife, Hazreti Aliu me të afërmit e vet ishte i nxënë me përgatitjen e xhenazes së Pejgamberit a.s.. Në ditët e para Hazreti Aliu nuk e pranon halifatin e Ebu Bekrit, mirëpo më vonë duke menduar për dobi të ummetit, e pranoi Ebu Bekrin për halif.

Edhe pse çështja e hilafetit u zgjodh në këtë mënyrë, disa grupe më vonë ate do ta keqpërdorin si mjet politik dhe si pasojë e këtij keqpërdorimi do të lindin një sërë fraksionesh brenda popullatës muslimane.

Gjatë periudhës së Umerit r.a. dhe në periudhën e parë gjash-tëvjeçare të Uthmanit r.a., në shtetin Islam nuk ka pasur vështirësi me rëndësi, mirëpo në periudhën e dytë gjash-tëvjeçare të Uthmanit r.a., nën ndikimin e disa lëshimeve në udhëheqjen e shtetit, nga ana e Uthmanit r.a.; disa grupe kryengritëse prej Egjiptit, Kufës dhe Basras drejtohen drejtë Medines dhe kjo kryengritje e tyre përfundon me rënien shehid të Uthmanit r.a., ngjarje, e cila më vonë do të shtyjë muslimanët të luftojnë mes vete.

Hazreti Aliu u dëshprua tepër për vrasjen e Uthmanit r.a. dhe i qortoi bijtë e tij Hazreti Hasanin dhe Huseinin, të cilët më parë i kishte vendosur si roje pranë shtëpisë së Uthmanit r.a.. Pas kësaj ngjarjeje, as'habët tubohen në xhaminë e Pejgamberit a.s. për të zgjedhë halifin e muslimanëve. Nga ana e Talha ibn Ubejdullahut dhe Zubejr ibn Avvamit u propozua Hazreti Aliu dhe u zgjodh.<sup>19</sup>

Problemi kryesor i cili qëndronte para Hazreti Aliut si halife ishte burgosja dhe dënimi i vrasësve të Uthmanit r.a.. Mirëpo, Uthmanin r.a. nuk e kishte varrë një njeri, por një grup i tërë i kryengritësve, prej afro 10.000 vetësh, pohonte se të gjithë ishin vrasësit e tij.<sup>20</sup> Për shkak të situatës së tillë, Hazreti Aliu dënimin e këtyre vrasësve e la për më vonë. Mirëpo, të afërmit e Uthmanit r.a. në krye

---

së Muhammedit a.s. në Medine, dy fiset kryesore Evs dhe Hazrexh ishin në luftë qindvjeçare "Luftërat Buath". Duke u frikësuar që mos po përsëriten ato luftëra, pranuan udhëheqësinë e Mekasve.

<sup>19</sup> Më vonë Talha dhe Zubejri e kundërshtojnë Hazreti Aliun dhe në luftën e Xhemelit do të luftojnë kundër tij.

<sup>20</sup> K u t l u a y Y, *Islam ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara, 1965, f. 41.

me Mervan ibn Hakemin dhe Muavije ibn Ebi Sufjanin këtë moment e shfrytëzuan për kryengritje dhe mospërfillje të halifatit të Aliut r.a..

**Lufta e Xhemel'it**<sup>21</sup>- Qëndrimi i këtyllë i familjes Beni Umejje ndaj halifatit të Hazreti Aliut, mosmarrëveshjet individuale ndërmjet disa ashabëve të Pejgamberit a.s. do të jenë shkas që për herë të parë, pas vdekjes së Muhammedit a.s. muslimanët të derdhen in gjakun e njëri tjetrit.<sup>22</sup>

Lufta e Xhemelit është bërë në afërsi të Basrës ku njëra palë e udhëhequr nga halifi Hazreti Aliu konfrontohet me palën tjetër të udhëhequr nga Aisheja r.a.. Që të dy palët në fushëbetejë kishin ardhur me qëllim që piksëpari të merren vesh, mirëpo intrigat e disa personave në krye me Mervan ibn Hakemin, bëjnë që të fillojë përleshja, në të cilën Hazreti Aliu e fiton luftën, por vdesin shumë musliman, ndër të cilët edhe Talha dhe Zubejri.

Pas përfundimit të luftës, Hazreti Aliu vetë i varrosi të vrarët dhe nuk lejoi që pasuria e tyre të konsiderohet si plaçkë luftime.

**Lufta e Siffin'it**- Pas përfundimit të luftës së Xhemel'it, Hazreti Aliu fillon përgatitjet për nënshtrimin e plotë të Sirisë në krye me Muaviun. Hazreti Aliu disa herë i kishte dërguar mesazhe Muaviut që të pranojë halifatin e Medines. Këtë e bën edhe njëherë pas betejës së Xhemel'it por më kot. Muaviu me rekomandimet e Amr ibn As'it nuk e pranon. Kjo sjellje e Muaviut bëhet shkak, që muslimanët edhe njëherë në fund të vitit 36\656 të konfrontohen mes vete.

Pas këtij konfrontimi, Hazreti Aliu vendose, që të përcaktoj nga një person nga të dy anët për të dhënë konkluzën përfundimtare. Muaviu dërgon Amr ibn As'in , strateg dhe politikan i shquar, ndërsa Hazreti Aliu e dërgon Ebu Musa el-Eshariun, njeri modest dhe i butë.

<sup>21</sup> Xhemel do të thotë deve.

<sup>22</sup> Në lidhje me çështjen e Aishes, Talhës dhe Zubejrit më gjerë shih: Ibn Kutejbe, Mearif, 208-9; Dineveri, 144-154, Taberi 1\3111-3233 etj.

Dy përfaqësuesit takohen në vitin 38\659 në muajin Shaban dhe përsëri çështja përrundon në favor të Muaviut.<sup>23</sup>

**Qerbelaja-** Çështja e fundit, të cilën do ta përmendim brënda faktorit politik, është vrasja e Huseinit r.a., nipit të Pejgamberit a.s. në vendin e quajtur Qerbela. Kjo çështje është me rëndësi të veçantë edhe në aspektin e paraqitjes së fraksioneve dhahirije (egzoterike), por edhe të atyre batinije (ezoterike), respektivisht mistike në popullatën muslimane.

Në vitin 41\662 Hasani r.a. me marrëveshje halifatin ia dorzon Muaviut dhe deri në fund të jetës orvatet që të qëndrojë larg skenës politike. Mirëpo, kur Muaviu kërkon që pas tij halif të bëhet djali i tij, Jezidi, atëherë si e tërë bota Islame ashtu edhe Huseini r.a. preket tepër dhe dëshprohet.

Muaviu me këtë gjest për herë të parë do të futë botëkuptimin e dinastisë në udhëheqjen e shtetit Islam, respektivisht kalimin e frontit prej babës në djalin dhe do të jetë shkak kryesor, për të cilin do të akuzohet nga shumë dijetarë të mëvonshëm.

Në mesin e një numri të madh të njerëzve me renome të asaj kohe që nuk e pranojnë këtë gjest të Muaviut është edhe Huseini r.a.. Ai i nxitur nga e Kufës, me një grup të konsiderueshëm të ithtarëve nga Medina, niset drejtë Kufës. Rrugës kupton se banorët e Kufës do ta trathtojnë, prandaj të pranishmive u mbanë një fjalim dhe u thotë, që ata të cilët kanë dëshirë, mund të largohen. Një numër i madh i tyre largohet, kurse me te mbeten familja e tij e ngushtë, gjegjësisht 70 veta. Huseini r.a. me këta 70 veta shkon dhe ndalet në Qerbela. Jezidi kundër tij e dërgon Omer b. Sa'din, i cili në fillim edhe pse nuk don të pranoj, mirëpo pas kërcënimeve të shumta, pranon dhe më 10 Muharrem të viti 61\680 fillon beteja mes ushtarëve të madhe të Jezidit dhe 70 vetëve të Huseinit r.a.. Kah fundi i betejës bie shëhid edhe Huseini r.a., i vvarë në mënyrë vull-

---

<sup>23</sup> Dy përfaqësuesit vendosin që të suspendojnë që të dy udhëheqësit, e pas kësaj delegatët e zgjedhur prej të gjitha vendeve Islame, të përcaktojnë halifin e ri. Para ushtarëve i pari del Ebu Musa el-Eshariu dhe thotë se e suspendon Aliun r.a. prej halifatit. Amri i cili del pas tij thotë kështu: Pasiqë Ebu Musa e suspendoi halifin e vet, atëherë nuk mbetet tjetër pos unë të vendos për halif Muaviun.

gare, nga ana e Shemir ibn Dhul-Xhevshenit. Koka e tij prehet dhe i dërgohet Jezidit në Damask.

Vrasja vullgare e Huseinit r.a. në Qarbela, do të hapë një plagë të madhe në zemrat e muslimanëve. Kjo u bë edhe shkak për paraqitjen e shumë fraksioneve.

Nëse merren parasysh faktorët e sipërpërmendur për paraqitjen e fraksioneve të ndryshme brenda popullatës muslimane, shihet qartë se muslimanët, të cilët në kohën e Pejgamberit a.s., të bazuar në autoritetin e tij, ishin të një mendimi, por më vonë me ndikimin e rrethanave shoqërore - politike dhe për shkak të egoizmit të personave të caktuar, janë përçarë dhe kanë marrë rrugë të ndryshme.

Por është shumë vështirë të jepet një konkluzë në lidhje me çfarëdo fraksioni pa mos iu bërë një analizë e hollësishme e ngjarjeve politike, sociale, ekonomike, në të cilat janë paraqitur ato fraksione. Shumica e klasikëve tonë në përshkrimin e fraksioneve kanë pasë për qëllim mposhtjen e të gjitha mendimeve tjera dhe mbrojtjen e Ehli-sunnetit. Një veprim i tillë mund të jetë “i dobi-shëm”, por asnjëherë objektiv dhe shkencor. Pikërisht, për këtë, e në veçanti, në shekullin e XXI kur bota përjeton një përparim të gjithanshëm, kur paralajmërohet një objektivizëm absolut- edhe pse në disa raste mbetet vetëm në fjalë- muslimanët e në veçanti dijetarët muslimanë, duhet të jenë të parët që do të sillen në këtë mënyrë dhe çdo disiplinë shkencore Islame do ta bazojnë në objektivizëm dhe vija shkencore gjegjëse.

Pasiqë të bëhet një analizë e hollësishme e fraksioneve dhe të dalin në pah në mënyrë objektive mendimet e ndryshme gjatë historisë, sot do të jetë shumë lehtë që sipas balancës së Kur'anit dhe hadithit të arrihet deri te një konkluzë reale. Kjo do të shërbente për të mirën e të gjithë atyre që vehten e ndjejnë si musliman, pa marrë parasysh cilës rrymë i takojnë.

## PARAQITJA DHE ZHVILLIMI I BOTËKUPTIMIT SUFIST (MISTIK)\* NË ISLAM

Misticizmi është një fenomen njerëzor, që ka qenë dhe është i pranishëm në të gjitha fetë dhe popujt qysh prej njeriut të parë në fytyrë të tokës.<sup>24</sup> Kjo diciplinë shkencore ka anën e saj filozofike, historike, sociologjike, psikologjike etj. Nuk ka dyshim se çdo diciplinë shkencore dhe institucion në shoqëri paraqitet për shkak të një nevoje të caktuar. Nevoja e ushqimit shpirtëror, e qetësisë dhe lumturisë shpirtërore ka qenë shkak për prezencën e botëkuptimit mistik në të gjitha shoqëritë njerëzore.

Misticizmi është karakteristikë e natyrës njerëzore. Në periudhat e ndryshme historike kjo karakteristikë është paraqitur në mënyra jo të ngjashme me njëra tjetrën në kornizat e jetës religjioze të popujve të ndryshëm.<sup>25</sup> Ky botëkuptim, i cili në Islam ka marrë emrin tesavvuf në fetë dhe shoqëritë tjera është paraqitur me emra tjerë si, p.sh. në Indi Brahmanët, në Egjipt Hermesit, në Greqi Pitagora, në hebreizëm kabala dhe në krishtërim si misticizëm.

Të motivuar prej këtij realiteti shoqëror, një numër i madh i orientalistëve perëndimorë kanë pohuar se tesavvufi është ide e huaj e futur në Islam dhe se ai i ka rrënjët në krishtërim, filozofinë e vjetër indiane ose greke.<sup>26</sup> Mirëpo, një vlerësim i këtyre qysh në fillim e gjykon me humbje çështjen e cila ka vend të posaçëm në shoqëritë muslimane.

Edhe pse filozofia e vjetër indiane, ajo neoplatonike dhe pitagoriane, misticizmi dhe kabalizmi kanë tematikë të ngjashme me atë të tesavvufit, ato prapëprapë dukshëm dallohen prej tesavvufit Islam.

Nëse diskutojmë konceptin ezoterik për Zotin, shpirtin, natyrën dhe jetën, gjithsesi në pikëpamje të problematikës së njejtë mes

---

\* Në tekstin e mëtutjeshëm do të përdoren termet origjinale “tesavvuf” –misticizma Islame dhe “sufi –mistik.

<sup>24</sup> Mevlana Husamoglu Mustafa në veprën e tij “*Risaletu'dh-Dhevkiije*” thotë se tasavvufi fillon me Ademin a.s.

<sup>25</sup> Më gjerë shih: Eraydin Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ist. 1990, f. 50.

<sup>26</sup> Masignonit, Gardeti, Harkani etj.

shqyrtimeve të ndryshme filozofiko-religjioze do të ketë ngjashmëri, për arsye se njeriu është një tërësi. Të gjitha institucionet shoqërore i ngjajnë njëri tjetrit, pasi realiteti është i njëjtë. Afrimi mistik ndaj Fuqisë Krijuese është identik, pa marrë parasysh kohën, vendin dhe mënyrën e prezentimit.

Koncepti mistik i hakikatit (realitetit) nuk është horizontal por vertikal. Respektivisht nuk është shqyrtim laboratorik ose eksperimental i çështjes së caktuar, por aty merret për bazë inspirimi dhe drita e brendshme (iluminacioni). Pikërisht për këtë koncepti mistik nuk ka mundësi që të prezentohet historikisht. Edhe kërkimi i themeleve të tija në mënyrë kronologjike është metodë e gabuar.

Koncepti mistik mbi realitetin është jashtë kohës dhe vendit, por në momente të ndryshme gjatë historisë ky realitet është prezentuar me nuansa jo identike. Herë-herë persona të caktuar duke u orvatur që ndjenjat e larta të përjetuara në përvojën mistike t'i prezentojnë në pikpamje egzoterike kanë thënë fjalë për shkak të të cilave edhe janë gjykuar me vdekje nga përfaqësuesit e fesë të cilës i kanë takuar.

Para se të prezentojë disa definicione për tesavvufin, të bëra nga ana e sufive të ndryshëm gjatë historisë do të them disa fjalë për dallimin e tesavvufit Islam prej botëkuptimeve tjera mistike. Tesavvufi Islam dallohet prej botëkuptimeve tjera mistike në shumë pika, por më të rëndësishmet janë:

Tesavvufi gradualisht personit i mundëson ngritje shpirtërore, përderisa misticizmi i jep pasione momentale.

Në misticizëm torturimi i vetvetes ka vend të posaçëm, ndërsa në tesavvuf nuk luan ndonjë rol të rëndësishëm.

Në tesavvuf metodat edukative dallohen në bazë të individëve, ndërsa në misticizëm ky dallim dhe kjo llojlojshmëri nuk ekziston.

Në tesavvuf gjatë ngritjes shpirtërore bazë është orvatja individuale, përderisa në misticizëm nuk ka nevojë për te.

Mistiku është i okupuar vetëm me meditim, ndërsa sufiu përveç meditimit bën edhe ibadet, merret me shkencë si dhe me punë tjera në shoqëri.<sup>27</sup>

**Definicionet e Tesavvufit-** Tesavvufti është një diciplinë, e cila e transformon fjalën në punë, gjegjësisht e transformon sistemin shkencor islamik prej gjendjes formale në atë funksionale, ose prej teorisë në praktikë.

Shumica e definicioneve të tesavvufit janë bërë sipas gjendjes shpirtërore të sufiut kur i ka thënë ato fjalë. Prandaj, lirisht mund të themi se të gjitha definicionet e bëra përmbajnë të vërteta sufiste, ndërsa të gjitha së bashku prezentojnë konceptin e tesavvufit Islam.

Në periudhën e parë të tesavvufit, një numër i madhë i sufive kanë dhënë mendimet e veta në lidhje me atë se ç'është tesavvufti. Ja disa prej tyre.<sup>28</sup>

*Xhunejd el-Bagdadi* (907) thotë: Tesavvufti është ndërprerja e kontaktit me çdokënd pos Allahut xh.sh.

*Ebu-l-Husejn Nuri* (907): Tesavvufti është braktisja e krejt pasioneve trupore(nefsit).

*Ma'ruf el-Kerhi* (815): Tesavvufti është pranimi "hakikatit" dhe pashpresa në atë që është në duar të njerëzve.

*Bishr el Hafî* (841) : Sufi është ai njeri i cili e kristalizon zemrën për hirë të Allahut.

*Ebu Turab Nahshebi* (859): Sufi është ai person, i cili nuk ndotet prej asgjëje kurse çdo gjë me te pastrohet.

*Ebu Muhammed el Xhuvejri*: Tesavvufti është edukatë dhe mbikqyrës i veprave.

*Ebu-l-Husejn el Muzejjin*: Tesavvufti është nënshtrim para të vërtetës.

---

<sup>27</sup> T a h r a l i, M u s t a f a, *Tasavvuf Mistisizm Farki*, Akademi Mecmuasi, Ekim 1981, f. 21-36.

<sup>28</sup> Më gjerë shih: "Prof. Nicholsonun Kronologjik Esasli Tasavvuf Tarifleri", Ethem Cebecioglu, *A.U.I.F.D.* XXIX, f. 287-405; Yaşar Nuri Öztürk, "*Kuran ve Sunnete Gore Tasavvuf*", Ist. 1997, f. 20-36; Selçuk Eraydin, Po aty f. 37-46; Kushejri, *Risale* 2\255, 2\552.

*Imam Rabbani* (1621): Tesavvufi është ndihmës i sheriatit dhe është i dobishëm për ngritjen e singeritetit.

*Imam Gazali* (1111): Tesavvufi është lidhja e zemrës me All-llahun dhe largimi i saj prej çdo gjëje tjetër.

Përmendëm disa prej definicioneve të tesavvufit, të cilat mund të shtohen edhe më, mirëpo, e përbashkëta e tërë kësaj është kjo:

Nënshtimi i plotë ndaj urdhërave dhe ndalesave të All-llahut xh.sh.

Zbukurimi me moralin e Pejgamberit a.s. sipas normave të Allahut.

Largimi i zemrës prej çdo gjëje pos All-llahut xh.sh..

**Gjeneza e Fjalës Tesavvuf-** Në lidhje me prejardhjen e fjalës tesavvuf janë dhënë shumë mendime të ndryshme. Disa prej tyre janë edhe këto:

**-As`habu`s-Suffa-** As`habu`s-suffa ishin muslimanët e varfër të emigruar prej Mekkës në Medine, të cilët banonin në xhaminë e Pejgamberit a.s. Numri i tyre ka qenë përafërsisht 400 vetë. Sipas disa dijetarëve termi tesavvuf rrjedh prej tyre.<sup>29</sup>

**-Saffu`l-evvel-** Sipas këtij mendimi sufijtë do të jenë në rradhët e para në ahiret, për shkak të devotshmërisë së tyre, prandaj edhe e kanë marrë këtë emër.<sup>30</sup>

**-Benu`s-Sufe-** Benu Sufe është një familje prej fisit Mudar. Transmetohet se kjo familje i ka bërë tërë shërbimet në Qabe, gjegjësisht për hirë të All-llahut i kanë shërbyer popullit. Të njëjtën gjë e bëjnë edhe sufijtë, prandaj edhe e kanë marrë këtë emër.

**-Safa dhe Safvet-** Një grup i dijetarëve thonë se fjala tesavvuf rrjedh prej fjalës safvet që do të thotë pastërti. Meqë sufijtë i kushtojnë rëndësi të posaçme pastrimit të zemrës dhe shpirtit . Ky grup thotë se prej këtu e kanë marrë edhe emrin.

<sup>29</sup> K u s h e j r i, Risale, f. 550; Kelabazi, *et-Tearruf li medhhebi ehli't-tesavvuf*, f. 5; Suhreverdi, *Avarifu'l-Mearif*, I, 233.

<sup>30</sup> K u s h e j r i, Po aty.66.

**-Savf-** Fjala savf do të thotë qëndrim anësh, kthyerje e shpinës. Duke marrë parasysh kuptimin e kësaj fjale dhe qëndrimin anësh të sufive prej çdo gjëje përveç Allahut, disa dijetarë kanë pohuar se sufite emrin e kanë marrë prej kësaj fjale.

**-Sophia-** Një grup i dijetarëve në krye të të cilëve qëndron shkencëtari i mirënjohur musliman Biruni (1051), pohojnë se fjala tesavvuf rrjedh prej fjalës greke “sophos” që do të thotë “urti”.<sup>31</sup>

**-Suf-** Mendimi, i cili më së tepërmi është i pranuar në mesin e dijetarëve, për gjenezën e fjalëve tesavvuf dhe sufi është se fjala tesavvuf rrjedh prej fjalës arabe “suf”, që do të thotë “lesh”. Në shekujt e parë pas Muhammedit a.s. veshja e rrobeve të leshta ishte simbol i pendimit prej gjynaheve të bëra. Sufite kanë veshë rrobe të leshta prandaj edhe janë emërtuar me këtë emër.<sup>32</sup>

Pa marrë parasysh se prej cilës fjalë rrjedh fjala tesavvuf, thelbi i tij është pastrimi i egos (nepsit), kristalizimi i ahlakut (moralit), ndriçimi i anës së brendshme dhe të jashtme të njeriut. Në literaturën klasike ky realitet është shpreh me dy fjalë: ”tehalluk“-ngritje morale dhe “tehakkuk” – të praktikuarit e tij në jetën e përditshme.

Qëllimi i diciplinës së tesavvufit është që të vendosë kontaktin e njeriut me Krijuesin, esencën dhe tërësinë e vetë duke qenë në këtë botë. Botëkuptimi i këtillë sufist, rrënjët i ka në Kur’anin a.sh. dhe në jetën e praktikën e Muhammedit a.s.

Jeta modeste e Pejgamberit a.s. ka qenë modeli më i mirë për sufite, të cilët do të vijnë më vonë. Në një hadith, i cili transmetohet prej Omerit r.a., thuhet kështu: Hyra në dhomën e Pejgamberit a.s. dhe e pashë atë të veshur me ihrame<sup>33</sup>. Në njërën anë të

---

<sup>31</sup> Edhe S a m i F r a s h ë r i (1850-1904) në *Kamus-i Turki* thotë se fjala tesavvuf rrjedh prej fjalës greke “sophos”. Shih: Sh. Sami, *Kamus-i Turki*, “Tesavvuf”.

<sup>32</sup> Emërtimi i njerëzve në bazë të rrobeve që veshin, është një traditë e vjetër. P.sh. shokët e Isait a.s. për shkak se veshnin rrobe të bardha u emërtuan “havarij-jun”, që do të thotë: “njerëz në të bardha”. Shih: Ebu Nasr Serraxh, *el-Luma*, f. 45.

<sup>33</sup> Veshje e cila përbëhet prej dy pjesëve, të cilën edhe sot e veshin haxhinjtë gjatë haxhit.

dhomës kishte një hasër mbi dhe, mbi te një jastëk prej lëkure. Në skajin tjetër kishte një lëkurë, pak elb dhe një shtambë të zbrazët. Kur e pashë këtë fotografi , thotë Umeri r.a., fillova të qajë. Atëherë Pejgamberi a.s. më pyeti: pse po qaja! Si mos të qajë, i thashë, hasra mbi të cilën keni flejtë ka lënë gjurmë në trupin tuaj. Përderisa mbretërit dhe perandorët tjerë i shijojnë të gjitha begatitë e kësaj bote, ju e kaloni jetën në këtë mënyrë. Atëherë Pejgamberi a.s. tha: O biri i Hattabit, a nuk dëshiron që kjo botë të jetë e tyre, kurse ahireti i yni.<sup>34</sup>

Pra, elementet e jetës sufiste ekzistonin, që në kohën e Muhammedit a.s. dhe as`habëve të tij, mirëpo zhvillimi i kësaj tradite ezoterike është bërë në tri periudha, edhe atë<sup>35</sup>:

Periudha e Zuhdit

Periudha e Tesavvufit

Periudha e Tarikateve.

**Periudha e Zuhdit** - Fjala *zuhd* është fjalë arabe, që do të thotë: kthyerje e shpinës, mosinteresim, moslakmi ndaj gjërave të kësaj bote etj. Në Kur'an përmendet në ajetin e 20 të sures Jusuf. Në terminologjinë e tesavvufit termi *zuhd*, do të thotë asketizëm, gjegjësisht largim prej pasioneve të epshit dhe ngritje drejtë vlerave shpirtërore.<sup>36</sup>

Periudha e parë e prezentimit të jetës sufiste në historinë islame e mbanë këtë emër. Fillimisht pjesëtarët e tesavvufit janë quajtur zahid. Kjo periudhë fillon prej kohës së Pejgamberit a.s. dhe zgjatë deri kah fundi i shekullit të dytë hixhriij.

Një numër i madh i haditheve të transmetuara prej Pejgamberit a.s. qartë tregojnë se Pejgamberi a.s. jetoi një jetë modeste, larg epsheve dhe kënaqësive të kësaj bote. Në një hadith të transmetuar prej Ebu Hurejres dhe Aishes r.a., thuhet që kalonin muaj e në

<sup>34</sup> M u s l i m, Kitabu't-Talak.

<sup>35</sup> Y i l m a z , K a m i l, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Istanbul, 1994, f. 87.

<sup>36</sup> Ethem Cebecioğlu *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sozluđu*, Ankara 1997, f. 787.

shtëpinë e Pejgamberit a.s. nuk zihej gjellë. Zakonisht ushqim i tij ishin hurmat dhe uji.<sup>37</sup>

Aisheja r.a. thotë se barku i Pejgamberit a.s. asnjëherë nuk ishte i ngopur, mirëpo ai asnjëherë nuk ankohej. Ndonjëherë mua më dhimbsej dhe i thosha: Ah, sikur të furnizoje sa duhet vetveten, kurse ai më përgjigjej: Pejgamberët ulu'l-adhm\* në këtë mënyrë e kanë kaluar jetën.<sup>38</sup>

Karakteristikë e jetës së Pejgamberit a.s. dhe as'habëve të tij- që konsiderohen si themele të tesavvufit- kryesisht ishte veshja, ngrënia dhe jetesa modeste në njërën anë, kurse ibadeti dhe përmendja permanente e All-llahut xh.sh. në anën tjetër, respektivisht jeta e tyre ishte nënshtrim i plotë ndaj All-llahut xh.sh.

Fotografi të këtyllë shohim në personalitetet e katër halifëve të drejtë- Ebu Bekrit, Umerit, Uthmanit dhe Aliut r.a., në personat të cilët qëndronin në xhaminë e Pejgamberit a.s. të emërtuar si as'habu-ssuffa, në mesin e tyre Ebu Hurejra, Selman el-Farisiu, Suhejb Rumi, Ebu Musa el-Eshari, Ebu Dherri etj. Gjithashtu edhe periudha e pasardhësve të as'habëve të Pejgamberit a.s. (Tabiinëve) është përplot me përfaqësues të jetës zuhdiste (asketike) edhe atë, Uveys el Karani, Herim ibn Hajjani, Hasan el- Basriu, Seleme ibn Dinari, Said ibn Musejjebi etj.

Njeriu i parë, i cili është emërtuar si sufi është Ebu Hashim Sufi (767). Pas tij, deri në fund të shekullit të dytë në botën Islame jetojnë mjaftë sufi me renome, si: Davud et-Tai (777), Rabiati'l-Adevijje (185\801), Fudajl ibn Ijadi (802) Shakik Belhi (809) etj.

Në shekullin e II - VII në botën Islame ka katër shkolla të tesavvufit: Shkolla e Medines, e Kufës, e Basrës dhe e Horasanit.

**Periudha e Tesavvufit-** Periudha e dytë e botëkuptimit sufist në Islam fillon në shekullin e IX dhe vazhdon deri në shekullin e XI. Kjo periudhë e cila mbanë emrin, periudha e tesavvufit, është epoka e paraqitjes së sufive të mëdhenj në historinë islame.

<sup>37</sup> I b n S a 'd, Tabakatu'l-Kubra, I, 401.

\* Ulu'l-adhm janë pesë pejgamberët durimin e të cilëve e lëvdon Kurani a.sh., ata janë: Nuh, Ibrahim, Musai, Isai dhe Muhammedi a.s. Shih: Ahkaf 35.

<sup>38</sup> H e j s e m i, Mexhmeu'z-Zevaid, IX, 192.

Shekulli i III hixhrijj, jo vetëm nga aspekti i tesavufit por edhe nga aspekti i shkencave tjera Islame është me rëndësi të veçantë. Medhhebet fikhijje (juridike islame) dhe ato itikadije (apologetike) janë paraqitur në këtë shekull.

Nga aspekti i diciplinës së tesavvufit, ky shekull ka rëndësi të veçantë për shkak se tesavvufti në këtë periudhë ndahet prej fikhut, kelamit dhe hadithit. Termet dhe librat e para sufiste janë shkruar në këtë shekull.

Sufitë e kësaj periudhe rëndësi të veçantë i kanë kushtuar analizave spirituale, makameve (pozitive) të ngritjes shpirtërore, pastrimit dhe kristalizimit të zemrës. Për herë të parë në këtë periudhë paraqitet botëkuptimi i vahdetit, fena-së dhe beka-së në tesavvuf.<sup>39</sup>

Sufitë dhe zahidët e shekullit të VIII kryesisht vinin prej katër qendrave- Medines, Kufës, Basras dhe Horasanit - kurse në këtë periudhë ata paraqiten në të katër anët e botës Islame.

Sufitë më të shquar të kësaj periudhe janë: Sehl ibn Abdullah Tusteri (851), Ibn Semmak (799), Ahmed ibn Hadravejh (854), Ahmed ibn Harb (848), Ebu Turab Nahshebi (859), Hakim Tirmidhi (932).

Në shekullin e III dhe të IV hixhrijj (shekulli IX dhe X), në botën Islame paraqiten edhe disa shkolla të reja të tesavvufit, si p.sh.: shkolla e Nishapurit, e Egjiptit, e Sirisë, e Bagdadit. Paraqitja e shkollave të ndryshme do të inicojë edhe paraqitjen e tarikateve

---

<sup>39</sup> *Vahdet*- Njëtim, të qenurit një. Në tesavvuf ka vetëm një hakikat (realitet), ai është Allahu xh.sh. Çdo gjë pos Tij nuk ka ekzistencë reale dhe absolute por ekzistenca e tyre është relative. Në literaturën e tesavvufit ekzistenca e tyre shprehet me termin “mevxhudu’l-idafi” ose “mevxhudu-dh-dhilli”. Vahdeti ndahet në tri grupe: kusudi, shuhudi, vuxhudi.

*Fena*- kaluese, mosekzistencë, shkrirje, hiç. Në terminologjinë e tesavvufit përdoret për shkrirjen e sufut në Hakikatin absolut.

*Beka*- i përhershëm. Në terminologjinë e tesavvufit termi “Beka” është një makam, i cili vjen pas Fena-së dhe ka kuptimin e përhershëmërisë së sufut në Hakikat pas shkrirjes në të. Në mënyrë analoge, këto terme përdoren edhe në praktikën e urdhërave dhe ndalesave. Fena do të thotë shkrirje e punëve të liga, kurse Beka përhershëmëri e të mirave.

(shkollave sufiste) të përkohshme të tesavvufit, siç janë: Muhasibije, Kassarije, Tajfuniije, Xhunejdije, Nuriije etj.<sup>40</sup>

Shekulli IX është epoka kur jetojnë Ebu Abdurrahman Sulemiu (1021) dhe Imam Gazaliu. I pari konsiderohet themeluesi i fjalës së shkruar sistematike në diciplinën e tesavvufit, kurse i dyti enciklopediku numër një në historinë islame.

Periodha e tesavvufit është koha kur sufijtë botëkuptimin e tyre orvaten ta mbrojnë nëpërmjet të librave, mundohen të mbizotërojnë tesavvufi, i cili do të ecë në binarët e Ehli- Sunnetit dhe të qëndrojnë larg prej të gjitha mosmarrëveshjeve mes fraksioneve itikadije (apologjetike).

**Periodha e Tarikatit-** Shekulli XII është periodha e sistematizimit të mendimeve të ndryshme sufiste rreth një tarikati të veçantë. Tesavvufi i Ehl-i Sunnetit i kultivuar dhe zhvilluar nga ana e Imam Gazaliut, pas kësaj kohe edhe më do të sistematizohet në tarikate të posaçme. Periodha e tarikatit fillon në shekullin e XII dhe vazhdon deri në ditët e sotme. Shekulli i XII është koha e dobësimit të përgjithshëm të shtetit Abasid dhe depërtimit mongol prej lindjes. Shtetet e vogla të formuara brenda kufijve të shtetit Abasid, nuk do të kenë mundësi që t'i kundërvihen okupatorit të fuqishëm mongol, prandaj popullata kryesisht do të tubohet rreth liderëve shpirtërorë, sufive.

Në këtë periudhë kanë jetuar sufijtë më të shquar të historisë islame, edhe atë: Abdulkadir Gejlani (1026), Ahmed Rifai (1183), në Azinë e Mesme, pastaj Ahmed Jesevi (1166), Ebu-l- Asan Ali ibn Abdullah Shazili (1209), Shejh Nexhmeddin Kubra (1221), Ibn Arebi (1240), Mevlana Xhelalud-din Rumi (1231) etj.

Çdonjëri prej këtyre sufive ka edhe shkollën e vet, e cili është themeluar në bazë të mësimave të tija, siç janë: Kadiritë, Rifaitë, Halvetitë, Shazelitë, Ekberitë, Mevlevitë etj. Në shekujt e mëvonshëm paraqiten edhe disa tarikate tjera, por një numër i madh i tyre janë degë të këtyre tarikateve të mëdha, posaçërisht halvetijtë kanë një numër të madh të nëndegëve.

---

<sup>40</sup> Më gjerë shih: Y i l m a z , K a m i l, shënimi 35, f. 116-130.

Me rënien e shtetit Osman dhe heqjen e halifatit, veprimtaria e tarikateve në Turqi ndalohet në përgjithësi. Edhe pse veprimtaria e tyre do të vazhdojë ilegalisht, lidhjet e tarikateve në mbarë botën Islame fillojnë të ndërpriten. Situatë identike, ndoshta edhe më e rëndë është edhe në vendet arabe, të cilat në atë kohë ishin koloni të shteteve evropiane. Për shkak të kësaj ndërprerjeje të lidhjes, tarikatat në Ballkan do të përjetojnë disfatë si në pikpamje të mësimëve ashtu edhe në praktikimin e vlerave sufiste.

Mirëpo, përderisa në njërën anë në Lindje, botëkuptimi sufist përjetonte krizë të madhe, në anën tjetër, në Perëndim do të paraqitet një numër i konsiderueshëm i shkencëtarëve dhe poetëve perëndimorë, të cilët të motivuar prej xhezbës (tërhykshmërisë) tesavvufiane do ta përqafojnë fenë Islame dhe do të shkruajnë vepra me rëndësi në lidhje me Idenë e Lartë, si p.sh. Rene Guenoni, Titus Bruckhardi, Nicholsoni, Eva de Vitrey Meyerovitch etj.

### **THEMELIMI I TARIKATIT BEKTASHI DHE VENDI I TIJ NË ZINXHIRIN E TARIKATEVE ISLAME**

Në gjysmën e dytë të shekullit XIII-të në Anadulli bëhen trazira të mëdha. Autoriteti politik i shtetit Abasid ishte luhatur në tërësi. Sulltani i Selçukëve Këllëçasllani II kishte probleme të mëdha me mbrojtjen e shtetit të madh, të lulëzuar në kohën e gjyshit të tij Alaeddin Kejkubadit. Në lindje mongolët ishin në përgatitje e sipër për të sulmuar vendet Islame.<sup>41</sup>

Në këtë periudhë mjaftë të rëndë, bota Islame përjetonte krizë pothuajse në të gjitha sferat e jetës, si në atë politike, ushtarake, shoqërore, fetare etj. Një numër i madh i dijetarëve, posaçërisht sufive është vendosur në Anadulli. Në këto momente kur sistemi shoqëror ishte shkatërruar në tërësi, popullata e gjerë, të vetmin shpëtim e gjente në mbështetje të liderve shpirtërorë të cilët në Anadulli kishin ardhë prej viseve të ndryshme të botës Islame. Kështuqë jeta sufiste dhe tarikatat u përhapën me të madhe në të

---

<sup>41</sup> T u r a n R e f i k, XIII Yüzyıl Anadolu Buhranı ve Azakta Kalan Güçler, Erdem derg., Turklerde Hoşgörü özel sayısı II, 535. s.a.

gjitha viset e Anadollit. Filozofia e tesavvufit e udhëhequr me moton që njerëzve të cilët përjetojnë krizë në cilëndo sferë të jetës, t'u mundësohet kthimi drejtë Kur'anit dhe Sunnetit, si dhe të prezantohen vlerat e larta shpirtërore si cak i fundit në jetën e kësaj bote, do të gjejë tokë mjaftë të plleshme në shoqërinë e Anadollit të shekullit XIII dhe XIV. Popullata, e cila ishte e rraskapitur prej përleshjeve mes dinastive të ndryshme, prej luftës së kryqzateve, okupimit mongol, qetësinë shpirtërore do ta gjejë në tarikatet dhe sufijetë e asaj kohe.

Sufijetë dhe shejhët e ardhur prej qyteteve të ndryshme të vendeve Islame u vendosën kryesisht nëpër qytetet e mëdha të Anadollit, përderisa vendet më periferike përsëri mbetën të zbrazëta. Në qytete do të zhvillohet botëkuptimi i vahdet-i-vuxhu'it nëpërmjet të Ibn Arebiut dhe Sadreddin Koneviut; toleranca, arti dhe estetika nën udhëheqjen e Nexhmuddin Dajes, Bahauddin Veledit, Burhaneddin Muhakkikit, Evhaduddin Kirmanit; Mevlana Xhelaluddin Rumi në sistemin e vet sufist do t'i bashkojë këta botëkuptime të prezentuara nga të parët e vet dhe do të zë vend të veçantë në zemrat e popullatës, duke u bazuar në tri vlera estetike: poezinë, muzikën dhe sema'në.<sup>42</sup>

Mevlana Xhelaluddin Rumi ka luajtë rol vendimtarë në themelimin dhe kultivimin e tesavvufit sunnit në vende të ndryshme të Anadollit. Them i tesavvufit sunnit për shkak se në anën tjetër thirrësit batinijj<sup>43</sup> mundoheshin, që në këto vise të prezantojnë besimet

---

<sup>42</sup> *Sema'*- dëgjim. Tesavvuf: dëgjim i ilahive dhe muzikës fetare, dëgjim i teksteve fetare të shoqëruara me muzikë. Vallëzim, rrotullim nën motivacionin e muzikës fetare. Sipas Mevlanës Sema'ja vjen prej Hak-ut dhe njerëzit i thirrë drejtë Hak-ut. Të gjithë personat, të cilët marrin pjesë në grupin e Sema-së janë simbole të trupave qiellorë. Veshja e tyre e bardhë simbolizon qefunin, kurse kapuçët e posaçëm të gjatë (sikke) simbolizojnë gurrët e varrezave. Rrotullimi i tyre rreth vetes dhe rreth shejhit simbolizon rrotullimin e tokës rreth boshtit të vet dhe rreth diellit. Më gjerë shih: Sulejman Uludağ, *Islam Açısından Musiki ve Sema*, Istanbul 1999.

<sup>43</sup> Bat nitë janë disa fraksionistë, të cilët janë paraqitur në botën Islame me moton se vendimet e Sheriatit nuk mund të kuptohen ashtu si duken në anën e jashtme (egzoterike), por nëpërmjet të sqarimeve të Imamit duhet të koncentrohemi në brendinë (ezoterikën) e tyre. Kështuqë nuk kanë falë namaz, nuk kanë agjëruar

dhe botëkuptimet e tyre batinijje, të cilat shumë pak gjëra kishin të përbashkëta me mësimet Islame.

Përderisa në qytetet dhe qendrat e mëdha situata ishte e këti-llë, jeta fetare gjegjësisht tesavvufi në viset malore periferike, banorë të të cilëve ishin kryesisht turkmenët, udhëhiqej nga ana e shejhëve dhe baballarëve, të cilët shumë pak e njihnin Islamit e mos të flasim për tesavvufin. Në këto vise ende nuk ishin çrrënjësor në tërësi botëkuptimet e vjetra pagane dhe dalëngadalë fillonin të konsiderohen si elemente të fesë së re. Edhe pse këto ishin sunnihanefi, elementet e besimeve të tyre të mëparshme i largonin dalëngadalë prej kësaj vije. Të tillë ishin Kalendaritë, Babaitë, Hajdaritë etj.<sup>44</sup>

Rol të posaçëm në strukturën e jetës fetare në Anadoll do të luajë edhe tarikati Jesevi<sup>45</sup>, i cili në fillim të shekullit XIII -të me të madhe do të përhapet në viset periferike në mesin e turkmenëve.

Në një epokë, e cila posedonte karakteristika të këtilla, të cilat ne u munduam t'i prezentojmë në pika të shkurtëra, në Anadoll paraqitet tarikati Bektashi. Në momentet kur në njërin anë me të madhe depërtojnë idetë e devijuara të Batinive, e në anën tjetër popullata periferike kishte mbetë në duart e shejhëve dhe baballarëve Kalendaritë e Hajdari, paraqitet Haxhi Bektash Veliu dhe me një metodë tolerante sintetizuese do të mundohet që këto grupe të njerëzve t'i mbajë nën ombrellën e Islamit.

Haxhi Bektash Veliu është një pir<sup>46</sup> i madh, njohës bukur i mirë i mendimit sufist në Islam, por në të njëjtën kohë njohës bukur

---

etj.dhe këto vendime decide të Kuranit i kanë komentuar sipas botëkuptimeve të veta. Të tillë kanë qenë : Karmatijtë, ibahijtë, Ismailijtë etj. Më gjerë shih: Iman Gazali, *Fedaihu'l-Batinijje*, në turq. Batiniligin İçyuzu, Ankara 1993.

<sup>44</sup> Më gjerë shih: AHMET Yashar Ocak, *Osmanli Imparatorlugunda Marjinal Sufilik, Kalendariler*, Ankara 1992; *Babailer Isyani, Tarihsel Altyapisi Zahut Anadoluda Islam-Turk Heteredoksinin Tesekkulu*, Istanbul 1996.

<sup>45</sup> Tarikati Jesevi është një tarikati i themeluar nga ana e Hoxha Ahmed Jeseviut (1167) në Azinë e Mesme dhe kryesisht është përhapur në mesin e turqve. Ndikimi të posaçëm ka pasë edhe në themeluesin e tarikatit Bektashijian Haxhi Bektash Veliu.

<sup>46</sup> Pir- i vjetër, plak. Shejh, udhërefyes, themelues i një tarikati të posaçëm.

i mirë edhe i rrethanave shoqërore në të cilat ka jetuar. Por një gjë është shumë me rëndësi që ai ka qenë musliman, i rritur dhe edukuar në kulturën sufiste islame, i shoqëruar me liderët sufij të asaj kohe Mevlana Xhelaleddin Rumin, Sadreddin Koneviun, Kirmanin etj. Njëkohësisht aktiviteti i tij ka qenë kundër propagandës batinijje të thirrësve safevid. Duke u bazuar në disa praktikime më liberale dhe tolerante të bektashive të mëvonshëm, një grup i dijetarëve nën ndikimin e disa orijentalistëve, bektashinjë do t'i emërtojnë si tarikate heterodoxe, kurse grupi tjetër ata i quan si tarikat, i cili ka dalë jashtë binarëve të islamit, madje një grup tejet ekstrem orvatet që tarikatën Bektashi ta konsiderojë si fe të veçantë. Secili prej vlerësimeve të lartpërmendura është i gabuar dhe aspak nuk pajtohet me argumentet historike të paraqitjes së tarikatit Bektashi. Piksëpari përdorimi i termit heterodoxe, i cili në Perëndim përdoret përkundër termit orthodoke, është i gabuar, për arsye se këto dy terme janë krishtere dhe kanë këtë kuptim:

Orthodoke- grup, i cili jetën fetare e rregullon sipas botëkuptimit zyrtar të Kishës.

Heterodoxe- grup, i cili në praktikën fetare del jashtë vijës kishtare.

Përdorimi i këtyre dy termeve, për Islamin në të cilin nuk ka një rregullim dhe botëkuptim zyrtar të praktikës fetare, që në fillim është i gabuar. Prandaj nëse në mesin e muslimanëve paraqiten momente dhe nuansa të ndryshme prej njëri tjetrit dhe ata nuk dalin jashtë Kuranit dhe Hadithit, sipas vlerësimit të Pejgamberit a.s. janë mëshirë (rahmet).

Gjithashtu edhe vlerësimi, i cili kryesisht bëhet prej dijetarëve tradicionalist muslimanë se bektashinjë janë tarikat joislam është ekstrem dhe nuk është në harmoni me sistemin e vlerave në Islam. Pejgamberi a.s. nuk lejon që askujt t'i themi pabesimtarë, zemrat e njerëzve i din vetëm Allahu xh.sh, kurse prej nesh kërkon që njerëzve, të cilët bëjnë devijime në praktikën fetare, me sjelljet dhe mendimet tona progresive të ëmbëla dhe të matura t'ua ofrojmë rrugën e vërtetë Islame. Kurse, përse i përket mendimit se tarikat

Bektashi është një fe e veçantë, mendoj se është një gabim trashanik, i cili nuk mund të argumentohet me asfarë faktesh, as historike, as bibliografike e as apologetike.

Tarikati Bektashi dhe themeluesi i tij Haxhi Bektash Veliu janë një hallkë e zinxhirit të tesavvufit Islam. Veprimtaria e tyre disashekullore ka qenë për përhapjen e fesë Islame dhe askush nuk ka të drejtë, që si Bektashi vehten ta konsiderojë jashtë Islamit , e as që dikush ka të drejtë që bektashive, për këtë ose atë arsye, t'u thotë se nuk janë muslimanë.

### **Haxhi Bektash Veliu dhe tarikati bektashi**

Pas themelimit të tarikateve në botën Islame, duke filluar prej shekullit XI e më tej, ato si institucione shoqërore do të luajnë rol të rëndësishëm të popujve të ndryshëm, cilët do ta pranojnë fenë islame nëpërmjet të tyre.

Tarikatet përpos rolit të tyre në edukimin e individëve, kanë vepruar dukshëm edhe në platformën shoqërore. Në të shumtën e rasteve, përhapja dhe jetësimi i vlerave fetare në shtresat e gjera të popullatës është bërë nëpërmjet të tarikateve të lidhura ngushtë me Kuranin dhe Sunnetin.

Në historinë islame jetësimi i Islamit, prezentimi i tij dhe thirrja në Islam është bërë nëpërmjet të tri institucioneve:

- intelektualëve
- sufive dhe
- ushtrisë muslimane.

Në të shumtën e rasteve një numër i konsiderueshëm i ushtarëve, posaçërisht në periudhën Osmane, kanë qenë sufi dhe dervish të një tarikati të caktuar.<sup>47</sup>Një pjesë e sufive gjithmonë kanë

---

<sup>47</sup> Kryesisht kanë qenë bektashi, nakshibendi dhe halveti. Duke prezentuar këta funksione të tarikateve të ndryshme dëshiroj që njeriut tonë t'i sqaroj se tarikati si nocion nuk është diçka e keqe, por veprimtaria e gabuar dhe jashtë binarëve të urdhërave dhe ndalesave kuranore, e cila gjë për fat të keq paraqitet një shtresë e tarikateve, është e dëmshme dhe e kobshme edhe për vet institucionin e tarikatit edhe për vlerat shpirtërore të njeriut, njëkohësisht edhe për strukturën e gjerë shoqërore.

shkuar para ushtrive Osmane, që së pari të përfitojnë zemrat e popullatës e pas tyre ushtria Osmane ka ardhë në terren të përgatitur. Shembuj të tillë ka pothuajse në të gjitha viset ballkanike. Thënë shkurtë, edukimi dhe arsimimi i popullatës së gjerë në periudhën Osmane është bërë në teqe, kurse edukimi dhe arsimimi i veçantë, sistematik në institucionet e shkollimit të lartë –medrese.

Funksionet shoqërore të sufive dhe tarikateve të ndryshme mund t'i rumbullaksojmë në disa pika:

- Afrimi në Islam i zemrave të popullatës së vendeve të posaçëliuara.

- Përhapja e fesë islami në vendet jomuslimane nëpërmjet të dervishëve shetitës.

- Organizimi i kryengritjeve kundër fuqive okupuese nga ana e teqeve të ndryshme.

- Inkuadrimi i drejtpërdrejtë i dervishëve të teqeve të ndryshme në ushtrinë Osmane.

- Përhapja e fesë islame në vendet më të largëta si në Indi, te Tatarët, në Afrikë etj.

- Ndërmjetësimi i sufive të mëdhenj në përfundimin e përleshjeve mes fiseve dhe shtresave të ndryshme në shoqëritë ku kanë vepruar.<sup>48</sup>

Të gjitha këta vlerësime të lartëpërmendura janë valide edhe për tarikatën Bektashi, poaërisht në epokën e parë të saj. Tarikati Bektashi ka treguar sukses të posaçëm në mbajtjen nën ombrelën Islame të turkmenëve të vendeve më periferike të Anadollit, në kundërshtimin e ideve Batinijje, si dhe në veçanti në depërtimin e Islamit në viset Ballkanike, njëkohësisht edhe në ngritjen e vlerave estetike, arsimore dhe fetare te popullata e re në Islam.<sup>49</sup>

Për të kuptuar më mirë esencën, strukturën dhe historinë e tarikatit Bektashian është e domosdoshme, që historikun e tij ta diskutojmë në dy periudha. Periudha e parë është Periudha e Haxhi

---

<sup>48</sup> Y ı l m a z K a m i l, Po aty, f. 254.

<sup>49</sup> Më gjerë shiko: Popović Alexandar, *L'islam balkanique*, përkth. Në turq. *Balkanlarda İslam*, İstanbul 1995; Melikoff, Irenne, *Uyur idik Uyardilar*, İstanbul 1994; Köprülü Fuad, *Türk Edebiyatında ilk mutasavvıflar*, Ankara 1993.

Bektash Veliut, duke filluar prej shekullit XII-të e deri në shekullin e XV-të, ndërsa periudha e dytë është Periudha e Ballim Sulltanit, e cila fillon prej shekullit të XVI-të dhe vazhdon deri në ditët e sotme.

*Mr. Metin Izeti - Tetova*

### **Tarikati bektashi and his reflection in our regions**

#### **s u m m a r y**

This is one of the Islam sufist schools which has retentionists even in our country. The founder of tarikat is Haxhi Bektash Veli, sufist of the 13 century. We have also mentioned the role of Bektaşians in disseminating the Islam religion by estimating their exoteric principles towards religion. We have also described the difference between the terms mystic – mysticism and tasavvuf – sufi.

We have described the circumstances and initial reasons for establishing these sufist schools, in particular the Bektashi ones. We have noticed that many scholars of this field wrongly use the terms orthodox and heterodox, or either treat it as a separate religion without providing any resurceful argument. In this study we have also explained some other issues based on basic resources from the beginning of such differences, which later on had a political character, but always were based in the sources of the Islam religion – in Kur'an and Hadith.

